

Jean Delisle, *La terminologie au Canada. Histoire d'une profession*, Montréal, Linguatéc éditeur inc., 2008, 468 p.

Imperativitatea prezenței terminologiei ca garant al realizării schimburilor culturale și, în mod deosebit, al comunicării specializate a solicitat atenția cercetătorilor care s-au aplecat asupra acestui domeniu, aparent nou, pe care l-au sistematizat și căruia i-au conceput un sistem de funcționare valid. Studiile și articolele destinate istoriei terminologiei (canadiene, Kerpan; irlandeze, Anders Ahlqvist sau ruse, V. A. Tatarinov⁴²), vocabularele specializate din diferite domenii (hochei pe gheață, mediu încojurător etc.), dar și lucrări mai ample (precum *Histoire de la terminologie maritime*, *Erba amara e dolce rugiada: note sulla terminologia del gusto del té in Cina* de Marco Ceresa ori *Histoire de la terminologie économique et financière — Le temps des arrêtés de terminologie 1973-1994*) constituie dovezi ale încercărilor de sistematizare parțială a reperelor evoluției unei științe, discipline și profesii. Obiectivul este atins de Jean Delisle⁴³ în lucrarea *La terminologie au Canada. Histoire d'une profession*.

Dezvoltarea explozivă cunoscută de terminologia canadiană a determinat apariția a numeroase școli și instituții de formare a terminologilor și centre de cercetare terminologice. Demonstrând că nu doar lingvistica are nevoie de terminologie și de metalimbaj (Colombat și Savelli (dir.) 2001), Jean Delisle trasează istoria unei profesii, dovedind o înțelegere aparte atât a aspectului intelectual al profesiei, cât și al ipostazelor culturală, socială și, mai ales, umană ale dezvoltării terminologiei canadiene (Alain Rey, p. XXV).

Introducerea (p. 1-4) prezintă succint obiectivele auctoriale detaliate în cele opt capitole: I. *Genèse d'une profession*, p. 5-44; II. *Le courant aménagiste*, p. 45-95; III. *Le courant traductionnel*, p. 97-150; IV. *Organisation et reconnaissance de la profession*, p. 151-168; V. *Théorie, méthode et terminotique*, p. 169-210; VI. *Les banques de terminologie*, p. 211-269; VII. *Fomation et manuels*, p. 271-285; VIII. *Réseaux d'entraide et terminologie juridique*, p. 287-316; *Conclusion*; p. 317-321. Acestea sunt însoțite de un bogat și documentat aparat critic format din Anexa I: *Figuri reprezentative ale terminologiei canadiene* (p. 323-348), Anexa II: *Repere cronologice 1902-2008* (p. 349-397), bibliografia împărțită pe surse nepublicate — documente manuscrise, mesaje electronice, scrisori, surse ale figurilor reprezentative — (p. 399-406) și surse publicate (p. 406-456), iar în final un index de nume proprii (p. 457-468).

Prologul intitulat „Qu'est qu'un terminologue?” ar putea cu ușurință constitui un interesant și substanțial articol de dicționar. Autorul ne elucidează asupra naturii profesiei și atribuțiilor specialistului în domeniu. Face totodată o pledoarie pentru statuarea acestei profesii, pe care ar putea-o împrumuta legislația oricărei țări civilizate, pentru înscrierea ei în nomenclatorul ocupațiilor și legitimarea terminologiilor, dar și pentru menționarea specializării printre ofertele facultăților de profil. „Discriminarea” profesională este prezentă la nivel internațional. Nici Carta FIT (Federația Internațională a Traducătorilor) din 1994 nu conține prevederi referitoare la profesia de *terminolog*. Dacă traducătorii sunt neapreciați ori depreciați, terminologii sunt nedescoperiți,

⁴² *Istoria terminologiei în Rusia: E.K. Drezin*, „Voprosy Jazykolznanija”, 3/1993, 113-119.

⁴³ Renumit profesor, didactician, traductolog, traducător și terminolog canadian.

așadar ca și inexistenți (Lisa Trottier). Scurte istorii ale terminologiilor diferitelor domenii se regăsesc inserate în istoria evoluției domeniilor în discuție (arhitectural, creștin, gramatical, lingvistic, matematic, maritim, religios), restabilind echilibrul.

Asemenea scribilor antici, traducătorii și terminologii își desfășoară activitatea în *arrière-plan*. Cu toate acestea nu locul pe scenă conferă locul în nomenclatorul profesiilor, meseriilor și ocupațiilor (codul CAEN în România). Ce îl determină nu știm încă. Deși nu se află în luminile rampei, *terminolog* există, la fel ca și *scriitor de vagoane* care are codul (413 320) și pe care nu îl asemuiește nimeni cu *scriitor*. Să fie mai acceptabile — se întrebă retoric și ironic autorul — confundarea unui *terminolog* (fr. *terminologue*, engl. *terminologist*) cu un specialist în boli terminale ori în schimburi (izolații) termice sau, nu neapărat mai surprinzător, un exterminator de insecte dăunătoare (p. XXVII)?

Cu respectul cu care doar terminologii pot defini și folosi termenii, Delisle definește mai întâi: 1) *terminologia*, din punct de vedere terminologic, drept delimitarea noțiunilor specifice unei sfere de activitate, lucrul cu nomenclatorul, elaborare de vocabulare și glosare tehnico-științifice pentru garantarea calității comunicării. Cu titlu de anecdotă sunt amintite exporturile greșite de *pește* și *cereale*, și returnarea *calcanului* exportat în loc de *cambulă*, a *porumbului* primit în locul *grâului*; ulterior 2) *terminologul*, drept artizan în materie de precizie a vocabularului, iar, câteodată, un „făcător” de cuvinte a cărui „meserie este de a se ocupa de cuvinte” (Mac Donald, 1985, p. 19, citat de J. Delisle, p. XXVIII). Etimologia termenului aduce precizări suplimentare. Terminologul este un „limbist”⁴⁴, specialist (angajat într-o întreprindere, societate comercială) în probleme de limbaj și de terminologie (cf. A. Rey 2000, II, p.1973, în J. Delisle, p. XIX)

Apărut la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în Germania, termenul de *terminologie* a fost introdus în Franța, în 1801, de Sebastien Mercier, cu accepția revolută astăzi de „abuz de termeni savanți și greu de înțeles”. În română, *termen* vine din lat. *termen*, *-inis*, iar *terminologie* din fr. *terminologie* ori din germ. *Terminologie*. Începând cu secolul al XIX-lea, termenul francez a dobândit sensul modern de „ansamblu de termeni specifici unui domeniu de activitate, unui câmp al cunoașterii”, deși în 1873, Emile Littré indica încă în dicționarul său că „această pretinsă știință nu este decât o inutilă terminologie”. În 1930, termenul dobânda o nouă accepție: „studiul sistemelor de noțiuni și al denumirii lor prin termeni” (Auger 1985, Rey 2000). Începea epoca terminologiei modernă cu Eugen Wüster și D.S. Lotte. În 1936 se înființa ISA, Asociația Internațională de Standardizare, și în 1947, ISO, Organizația Internațională de Standardizare. De la empirismul anilor 30 s-a ajuns în prezent la o rigoare metodologică și științifică de mare precizie. Accepția modernă a termenului nu datează decât de la jumătatea secolului al XX-lea. Ca disciplină, terminologia se ocupă cu „studiul sistematic al denumirii noțiunilor ce aparțin domeniilor de specialitate ale experienței umane și care sunt luate în considerare în cadrul funcționării lor sociale.” (R. Boutin-Quesnel

⁴⁴ Termen pe care îl împrumutăm de la Titu Maiorescu pentru nu îl confunda cu lingvist ori gramatician: „Toate erorile limbistice⁴⁴ (nu gramaticale) în traducere provin din nepotrivirea cantității de sensibilitate ce la auzirea aceluiași cuvânt se deșteaptă în conștiința a două popoare diferite, sau, cu o expresiune tehnică: din incongruența sferelor cuvântului original și a celui tradus.” (Maiorescu 1966, 27)

et collab. 1985, 17). Cu toate acestea, preistoria terminologiei sau prima etapă a preterminologiei datează de multă vreme. Imediat după inventarea alfabetelor și a scrierii, au apărut și primele liste de cuvinte, examinate din punct de vedere al polisemiei și grupate pe câmpuri lexicale (nume de meserii, animale domestice de talie mare, G. Mounin 1974, 53).

Jean Delisle trasează reperele apariției, evoluției și definitivării formei standardizate a denumirii franceze a științei și disciplinei pe care o cunoaștem astăzi, conchizând echidistant că nu trebuie exclusă posibilitatea formării cvasi simultane, în Europa și Canada, a termenului *terminologie* (p. XXIX-XXX). Amintește totodată că A. D. Khaiutin a propus termenul de *terminografie*⁴⁵, știință al cărei demers onomasiologic se deosebește de cel terminologic, fiind în esență o terminologie aplicată și descriptivă (p. XXXI). Termenul de terminograf a fost introdus în franceză, în 1975, de Édouard Natanson.

Numărul mare de denumiri utilizate pentru a desemna profesia de *terminolog* decurge din varietatea sarcinilor ce îi sunt atribuite, din legăturile strânse dintre terminologie și alte științe ori discipline și din orizonturile formative diferite din care provin terminologii (E. Wüster, de pildă, fondator al teoriei generale a terminologiei, inginer și om de afaceri, a demonstrat „caracterul eminent tehnic al terminologiei”, p. XXX). Aceste denumiri coincid cu o serie de specializări și desemnează terminologi salariați sau liber-profesioniști: *terminolog* (am putea spune generalist?), *terminolog-specialist*, *terminolog-comparatist*, *terminolog-lingvist*, *terminolog-jurist*, *traducător-terminolog*, *terminolog-lingvist*, *traducător-lexicograf specializat* etc.

Delisle dezvăluie cum cercetătorii în domeniu au stabilit că spre deosebire de termenul polisemantic *terminologie*, termenul de *terminografie*, prin raportare la cel de *lexicografie*, este mai puțin ambiguu. Activitate practică, terminografia are ca scop regruparea variatelor activități de asimilare, compilare și administrare a termenilor din domenii mai specializate decât cele abordate de lexicografie, aplică metode de lucru diferite de cele lexicografice, demersul său fiind mai degrabă onomasiologic decât semasiologic. Teoretică, terminologia este mai critică, obiectivul ei constând în definirea, criticarea și ameliorarea practicii terminografice, denumită și *terminotică* (Gouadec 1993).

Observator, martor și consilier, terminologul este descris de Delisle ca un gardian, un agent de la serviciile de imigrare care triază termenii indezirabili, propunând aclimatizarea ori împrumutarea altora, dacă dicționarele nu au înregistrat încă ultimele neologisme (p. XXXI). Rolul terminologului depășește, așadar, granițele limbii și se face simțit în aria socialului și a domeniilor de specialitate. Lucien Forgues, în domeniul asigurărilor, Phillipe Tessier, în domeniul economico-politic, de exemplu, sunt traducători-terminologi care au marcat prin cercetările lor victoria preciziei terminologice asupra vorbăriei, exprimării greoaie, neclarității și poverii tradiției (p. XXXII). Este, totodată, o bună ocazie — salutară, credem — pentru Delisle de a trage un semnal de alarmă privitor la falsa superioritate terminologică a limbii engleze și de a pleda pentru dezvoltarea terminologiilor naționale (p. XXXIII), altele terminologii au colaborat cu specialiști mai

⁴⁵ Despre neologismele *terminographe* și *terminographie*, desemnând practicianul și terminologia practică, a se vedea A. Rey, în Delsile, p. 174)

„vizibili” și, astfel, mai autorizați pentru a impune puncte de vedere logice și competente (colaborarea lingvistului Stephen Harper și a jurnalistului Michel Vastel, în domeniul legislativ, p. XXXIV).

Conștient de importanța trecutului pentru conturarea genezei și a valorii actuale a unei profesii (p. 5-44) dar, totodată, și pentru asigurarea viitorului acesteia, Jean Delisle, începe redactarea istoriei moderne a terminologiei pornind din 1902 — data de referință la care apărea primul studiu terminologic realizat de Joseph-Évariste Prince (p. 1, 8-9) — și se oprește la anul 2008 — data apariției istoriei sale —, an a numeroase aniversări cu referință terminologică, regăsite în Anexa II (p. 349-397). Recunoscând utilitatea terminologiei în traducere, autorul reține prin motto-ul din Robert Dubuc, autor al primului manual de terminologie, că aceasta nu este aservită traducerii (p. 5). La temelia înființării terminologiei canadiene se află sistemul de autoconservare a limbii franceze scrise și vorbite, puternic contaminată de engleză la sfârșitul secolului al XIX-lea. Din numeroasele etape ale evoluției terminologiei, reținem: 1) tendința de a limita hegemonia limbii engleze și sărăcirea limbii franceze, în sec. al XIX-lea (p. 5); 2) conștientizarea necesității de a revigora și resuscita limba franceză canadiană, cu predilecție în centrele urbane și industriale, mai expuse influenței engleze decât cele rurale, mai închise, prin publicarea de articole și studii normative, didactice, patriotice. Anglicismele erau considerate „un păcat contra firii” (p. 5), așa cum în secolul al XIX-lea, în spațiul lingvistic românesc, se cerea deosebirea traducerilor folositoare de cele nefolositoare, repudiindu-se imitațiile (după franceză) care „omor[au] duhul național” (Kogălniceanu 1956, 59-60); 3) în Canada, s-a mers până acolo încât puțin a lipsit ca greșeala de limbă să fie considerată greșeală de ordin moral. Ruperea relațiilor cu Franța și preluarea puterii economice și administrative de către englezi și americani au dus la metamorfozarea structurilor instituționale din Quebec după modelul britanic (p. 6). Modelele lingvistic și administrativ au câștigat teren în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Eradicarea anglicismelor și a influențelor de toate tipurile s-a realizat inițial prin întocmirea de liste și repertorii de „expresii vicioase” (p. 6) de corectat și evitat. Scriitorii, jurnaliștii, istoricii și clericii au militat pentru redresarea obiceiurilor lingvistice; în același scop, traducătorii (Eugène-Philippe Dorion, Alphonse Lusignan, Sylva Clapin, Jules-Fabien Gingras ș.a.) au realizat lucrări lexicografice, terminolingvistice și filologice.

Abordând istoria profesiei în Canada, Delisle trasează și istoria studiilor și revistelor de terminologie canadiene, determinate și ele ca și traducerile de Legea constituțională din 1867⁴⁶ (p. 8). Dintre cele mai importante cercetări în domeniul terminologiei reținute de autor notăm câteva. *Terminologia căilor ferate* de Joseph-Évariste Prince, prima ca dată istorică, reproducă integral (p. 9); studiile din revista anuală *Les Annales* a IFCO (Institutul Canadano-Francez din Ottawa, p.12-13), institut indisociabil de ATLFO (Asociația tehnologică de limbă franceză din Ottawa, p. 19). Până în 1925, la dispariția ei, revista *Les Annales* a reprezentat mijlocul esențial prin care traducătorii și-au difuzat rezultatele cercetării terminologice. Ulterior, au publicat vocabulare și glosare de specialitate, pe domenii (agricultură, automobilism, comerț, industrie, radio etc., p. 19). Dintre importanții terminologi citați îi reținem pe Adjutor Fradette, Gerard Lafontaine, iar dintre instituții, AFNOR (Asociația

⁴⁶ British North America Act, document ce ratifică independența Canadei.

franceză de standardizare) și ISA (Federația internațională a asociațiilor naționale de standardizare), create în 1926 (p. 26). Delisle menționează prima lucrare colectivă de anvergură — desuetă astăzi — care simbolizează un moment crucial în istoria terminologiei din Canada (p. 19). Rezultat al colaborării Biroului de traducere al guvernului canadian cu Secretariatul de război al S.U.A., cooperarea a fost concretizată prin publicarea *Dictionnaire militaire anglais-français, français-anglais* (Dicționarului militar englez-francez, francez-englez) sub egida Ministerului Apărării naționale din Canada, 1945 (p. 16). Metoda de lucru este descrisă detaliat în prefață de coordonatorul lucrării, Pierre Daviault (1945, p. IX-X, citat de Delisle, p. 17-18). O mențiune specială merită lucrările lui J.-Lucien Hudson care publica în 1925 un *Lexique technique anglais-français: automobilisme et radio*, iar în 1939, *Lexique de la radio (sans fil)*, cele trei repertorii ale lui Pierre Daviault, *Questions de language* (1933), *L'expression juste en traduction* (1936) și *Traduction...* (1941), reunite în *Language et traduction*, reeditate în 1972 și 1973. Daviault a colaborat cu Jean-Paul Vinay și Henri Alexander la realizarea *Dictionnaire canadien français-anglais, anglais-français* (1962).

Pentru a corela evoluția terminologiei canadiene și internaționale, Jean Delisle amintește principalele cercetări din domeniu, acordând o atenție particulară tezei lui Eugen Wuster, *Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik* (Standardizarea internațională în domeniile tehnice, mai ales în cel electrotehnic, 1931) care a revoluționat lumea lingvistică internațională de până atunci prin varietatea problemelor ridicate în cele cca. 400 pagini. Teza s-a impus cu autoritate drept „teoria generală a terminologiei” (p. 28), iar autorul ei a devenit coordonatorul primului vocabular electrotehnic internațional francez-englez-german, publicat în 1938 și conținând cca. 2000 termeni.

Tot în categoria primelor manifestări sunt înregistrate: primul congres mondial FIT (Paris, 1954), ocazie cu care Canada aderă la FIT și apariția, în 1955, a revistei federației, *Babel* (p. 29).

În pofida acestor manifestări care atestă saltul terminologiei către un nou stadiu de dezvoltare, unii traducători și terminologi renumiți (Edmond Cary, de pildă) erau sceptici. În Europa anilor 50, profesia de terminolog începea să se organizeze, la fel și metodele de lucru ale terminologiei; în Canada, această organizare ține de jurisdicțiile provinciilor. În 1954 era creată STIC (Societatea Traducătorilor și Interpreților din Canada) devenită CTIC în 1971 (p. 32-33). Delisle relevă rolul socialului în viața traducătorilor, terminologilor și interpreților: *Revoluția liniștită* (1960), formarea Comitetului de lingvistică al Radio Canada (1960), apariția OLF (Oficiului de limbă franceză) din Quebec, în 1961. În 1964, OLF și Academia canadiano-franceză încep să recunoască rolul terminologilor prin creionarea serviciilor de documentare tehnico-științifică. De altfel, 1964 este o dată istorică. Patru traducători, mandatați de STIC pentru a examina starea terminologiei în Canada, J.-P. Vallée, R. Aupy, G. Dubeau, Ph. Tessier (p. 34) au sugerat formarea unei comisii de documentare cu obiective ferme, corelate și cu cele ale instituțiilor internaționale (p. 34). Primul ecou al acestei inițiative: coloquiul Stanley House din 1965 care își propunea inventarierea resurselor disponibile, studierea posibilităților de a asigura o coordonare mai bună, atât la nivelul cercetării cât și la cel al difuzării, crearea unui viitor centru național de terminologie și lingvistică (p. 34-36). Cu aceeași ocazie a fost examinată

fișa terminologică —format, câmpuri, cuvinte-vedetă, definiție, domenii, sursă, limite de utilizare, tipologia fișelor, utilizarea culorilor etc. Cu toate că acest colocviu a marcat începutul reflecției asupra metodologiei și organizării terminologie, precum și al informatizării ei, conceptul de *terminolog* rămânea încă vag (p. 37).

Activitatea terminologică, afirmă Delisle, rămânea legată de efortul colectiv de refrancizare a limbii franceze scrise și vorbite în Canada franceză, efort care nu a venit din partea administrației oficiale decât în 1969, prin adoptarea de către Parlamentul canadian a trei legi cu caracter lingvistic (p. 44). În această legislație lingvistică intra și legea 63 de promovare a limbii franceze în Quebec, devenită limbă oficială a provinciei în 1974 (p. 51).

Pornind de la ideea lui Pierre Auger conform căruia „terminologia este un instrument de schimbare lingvistică și socială”, în capitolul al doilea *L'aménagement linguistique*, dedicat dezvoltării armonioase a unei limbi în cadrul unei societăți (p. 52), Jean Delisle arată că Revoluția liniștită a marcat năzuința Quebecului de a redeveni în întregime francez — cuvinte, terminologie, instituții, medii sociale și de lucru —, de a reface și retrăi armonia originală. Realizările terminologice ale OLF, publicate în buletinul „Mieux dire” (din oct. 1962 până în mai 1969), cuprindeau vocabulare specializate, felurite articole teoretice, cronici de standardizare a limbii (p. 47). În subordinea și atribuțiile OLF intră centrele de documentare, biblioteca OLF (cuprinzând în 1967, 6000 titluri, 120 reviste și un fișier terminologic cu 30000 de fișe), fundamentarea teoretică a doctrinei și garantarea canadianismului de bună calitate (p. 48). Lipsa de planificare în realizarea lucrărilor terminologice a mai domolit entuziasmul OLF, dar nu l-a împiedicat să protejeze limba franceză pentru toți vorbitorii din Quebec, nu doar pentru intelectuali (p. 49).

Autorul profită de acest context pentru a distinge „politica lingvistică” de „legislația lingvistică” (p. 52). Armonizarea lingvistică și cea terminologică sunt, în opinia lui Delisle, inseparabile. Prima este procesul conștient de concepere, elaborare și actualizare a terminologiilor în vorbirea reală a unui grup țintă (Auger 1982a, 1 în Delisle, p. 53); a doua include toate aspectele activității terminologice: de la căutarea termenilor la implementarea lor în mediile socioprofesionale țintă.

Frédéric Phaneuf, unul dintre pionierii francizării întreprinderilor, a prezentat administrației într-un document de 19 pagini (1971) cea mai adecvată strategie de francizare. Pe lângă terminologi, o funcție semnificativă în francizare au avut-o reprezentanții întreprinderilor publice și private, sindicatele și funcționarii din ministerele aferente (p. 54-55). 1972 este o altă dată memorabilă pentru evoluția terminologiei canadiene și a francizării: OLF intră sub tutela ministerului educației și apare CLE (Centrul de lingvistică a întreprinderilor). Procesul de francizare era imens: era necesar ca milioane de termeni englezi folosiți în diferite domenii de activitate să își găsească echivalentul în franceză. *Le français dans l'entreprise: Guide général d'implantation* a facilitat modificarea situației lingvistice (p. 57). În același scop, notează Delisle, au fost multiplicat acordurile și misiunile de colaborare dintre întreprinderile canadiene și cele europene și au fost create comitete intra-întreprindere și inter-întreprinderi (p. 58-61). Marile șantiere terminologice și neologice din diferite sectoare economice și manufacturiere au demonstrat că lucrările terminologice fac parte din procesul de

implementare terminologică în toate domeniile, au „îmblânzit”⁴⁷ neologismele „sălbatic” și au limitat abuzul de împrumuturi, asigurând dezvoltarea coerentă a limbii franceze din Quebec. Precedat de semnificative încercări, începând cu *La comptabilité bilingue* (1917), *Dictionnaire de comptabilité* (1977) marchează un alt episod important.

Adoptarea Cartei limbii franceze (1976) a pus în funcțiune adevăratul mecanism de standardizare terminologică oficială din Quebec, subiect căruia i-au arătat o atenție particulară și guvernul din Quebec și OLF.

Delisle remarcă faptul că terminologii au avut o misiune esențială în procesul de standardizare, fiind și responsabili de procesul de francizare. La realizarea francizării au mai contribuit, relevă autorul, periodicele terminologice, sutele de repertorii ale organismelor profesionale, studiile și lucrările terminologice din diferite domenii. Numărul mare de publicații a fost întreținut de OLF care a încurajat și inițiativa terminologică individuală (p. 83). În anii 80, climatul economico-social a influențat direct peisajul infrastructurii terminologice din Quebec, din cauza letargiei economiei. Totuși, observă Delisle (p.87), eliberați de sub tutela centralizării lingvistice pariziene, dominante în conștiința colectivă din ultimele două secole, inovarea lingvistică, mai ales lexicală, nu a regresat în Quebec. O dovedesc *Multidictionnaire de la langue française* de Marie-Éva de Villers și *Dictionnaire terminologique visuel* de Corbeil și Archambault (p. 88).

Conștientizarea importanței limbii ca factor de autodeterminare lingvistică și teritorială, regională, s-a împlinit cvasi simultan cu conștientizarea terminologică ce a dus la delimitarea ariei de cercetare și la definitivarea identității profesionale (p. 91)

În capitolul al III-lea, *Courant traductionnel*, Delisle evocă dificultățile cu care se confruntă un traducător specializat fiindcă, neavând a traduce texte pure, cu un conținut tematic univoc, ci texte tratate din toate perspectivele posibile, are nevoie de terminologi ca să nu „dezerteze”. Terminologii sunt cei care i-au scos pe traducători din solitudinea profesiei, eliberându-i de povara documentării tematice și terminologice (p. 97).

Art. 163 din Legea constituțională din 1867 autoriza folosirea francezei și a englezei în dezbaterile parlamentare și în ședințele tribunalelor federale, ceea ce explică prezența bilingvismului în procesele verbale, legislație, jurnalele celor două camere parlamentare. Dar abia Legea asupra limbilor oficiale din 1969 a conferit englezei și francezei un statut, drepturi și privilegii egale în instituțiile Parlamentului și guvernului Canadei. Sunt notabile realizările după această dată: legislația bilingvă, crearea primului oficiu de terminologie, armonizarea terminologiilor, *Raportul interimar asupra necesităților terminologiei* efectuat de Guy Rondeau, reorganizarea majoră a serviciilor și rețelelor terminologice care formau Direcția de cercetare terminologică și lingvistică și înființarea DGTD (Direcția Generală de Terminologie și Documentare), conturarea noilor direcții de dezvoltare a terminologiei canadiene (p. 116-119), pluralitatea formelor de sprijinire și încurajare a redactării și multiplicării lucrărilor de specialitate din anii 80 (p. 119-123) și numeroasele publicații terminologice apărute (p. 123-130). Toate

⁴⁷ Cu o situație asemănătoare s-a confruntat limba română în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, stare criticată cu obiectivitate de Titu Maiorescu în *Beția de cuvinte sau în contraneologismelor*.

reprezintă escale importante ale unei călătorii de peste 40 ani în fascinanta lume a cuvintelor și a terminologiei.

Delisle trece în revista centrele de standardizare și alte centre terminologice care fac din Canada nu doar o mare forță traducătoare, ci și o autoritate în materie de terminologie, liderul mondial al standardizării terminologice (p. 137). Instituționalizarea bilingvismului canadian a impus centralizarea și coordonarea activității terminologice. Curentul traductiv își are originea în lucrările membrilor ATLFO și ale altor traducători care au elaborat și publicat glosare și vocabulare bilingve a căror însemnătate a fost atestată de trecerea timpului. Dintre toate serviciile terminologice care au contribuit la facilitarea muncii traducătorilor, DNT (Direcția de Standardizare terminologică) a avut un impact național, celelalte, la fel de utile, monopolizând atenția regională. Prin activitatea lor cotidiană, terminologii, adepți ai curentului traductiv, au contribuit semnificativ la ameliorarea activității traducătorilor și redactorilor, la păstrarea nealterată a căilor de comunicare (p. 150).

Creșterea numărului terminologilor, ca urmare a exigențelor francizării întreprinderilor și a înființării băncilor de terminologie din Montréal, Québec și Ottawa, și amploare terminologiei ca activitate explică buna organizarea și recunoașterea profesiei tratate în capitolul al IV-lea. În 1971, Comitetul de terminologie din cadrul STQ (Societatea traducătorilor din Quebec), în a cărei componență intrau Darbelnet, Beaulieu, G. Belle-Isle, W.-G. Côté, și-a axat cercetarea pe terminologia de administrare a societăților. Eșecul proiectului i-a convins că rolul societății profesionale consta nu în a se lansa în proiecte de anvergură, ci în a grupa membrii profesiei și a le oferi pe lângă varietatea serviciilor și promovarea profesiei (p. 151). În perioada expansiunii terminologice și a noilor condiții de lucru s-a produs și disocierea funcțiilor de *terminologie* și de *traducere*, specializare distinctă în școli din 1969 (p. 152). Se contura o nouă etapă: constituirea asociațiilor de terminologi. Începând din 1970 a fost recunoscută autonomia activității terminologice, s-a lucrat la legitimarea statutului de terminolog printr-un text legislativ, care să îi confere drepturi egale cu ale celorlalte profesii din aceeași sferă, *traducător* și *terminolog* au devenit profesii distincte și au început să se constituie asociații profesionale specifice. După recunoașterea internă (în cadrul profesiilor limbajului) a profesiei de terminolog a urmat și recunoașterea externă, a publicului. S-a urmărit rentabilitatea și vizibilitatea profesiei de terminolog, diferit reflectate în sectorul privat și de stat.

Unul dintre cele mai interesante capitole, al V-lea, *Teorie, metodică și terminotică*, se apleacă asupra reflecției terminologice și numeroasele proiecte realizate după 1970, când cercetătorii canadieni au reușit să cartografieze un teritoriu insuficient explorat până atunci.

Colaborarea dintre terminologi, lingviști, traducători, cercetători și administratori a dus la instaurare unei „sinergii durabile și fertile” (Gaudin 2005, 83, în Delisle, p. 209). Colocviile din perioada 1970-1980 au avut o însemnătate semnificativă la structurarea profesiei de terminolog și la consolidarea relațiilor dintre terminologi. Astăzi, grație tehnicii și infrastructurii informatice, terminologii s-au transformat în agenți indispensabili în aplicarea marilor politici lingvistice din Canada și Quebec, orizontul idilic din anii 70 devenind realitate.

În capitolul al V-lea, Delisle arată că băncile de terminologie sunt rezultatul necesităților, al nerăbdării traducătorilor de a-și rentabiliza munca și al dorinței miniștrilor de a standardiza și delimita interferențele.

TERMIUM, o bancă pentru bilingvism, printre ai cărui arhitecți se află și Ph. Tessier (p. 228, 248), și BTQ-GDT, o bancă pentru francizare, concepută în anii 70 ca un sistem foarte centralizat (246, 259), coexistă armonios, fără a fi sunt singurele din Canada. *Le grand dictionnaire terminologique* accesibil gratuit *online* din septembrie 2000 cuprinde trei milioane termeni englezi și francezi și 800 000 fișe terminologice (p. 262). Acestuia i se alătură *Inverterm* cu un corpus de 650 000 termeni (p. 263). Alte baze de date, în construcție, sunt consacrate serviciilor de traducere. Spre deosebire de traducători, terminologii au exploatat mai bine informatica și traducerea automată. Limba evoluează, se transformă. Dicționarele fotografiază un moment din evoluția limbii, spre deosebire de băncile terminologice care țin pasul cu evoluția limbii prin actualizările constatate pe care le presupune.

Marea „bancă unică și universală” (Vennat 1974, 38, în J. Delisle, p. 268) este demult un concept desuet (André Saint-Martin, 1987), viitorul se anunță al mini-băncilor terminologice, capabile să răspundă unor așteptări particulare, și care se vor constitui, probabil, în constelații. (p. 269).

Din istoria unei profesii nu putea lipsi un capitol (al VII-lea) dedicat formării terminologilor și manualelor de terminologie, pentru că „nici o tehnică, nici o știință, sub amenințarea sclerozei, nu se poate dispensa de aparatul teoretic al învățământului universitar hrănit de cercetare” (p. 272) și fiindcă nimeni nu se naște terminolog, cum nu se naște nici traducător (Auger 1979 b, 466, în Delisle, p. 284). În așteptarea autonomizării terminologiei ca specializare, în Canada nu există încă un program de învățământ complet terminologic, ci grupuri de cursuri specializate sau opționale despre principalele metode și principii terminologice. Așadar, terminologia continuă să se grezeze pe o altă specializare (p. 284), rămânându-i tributară.

Capitolul VIII care decurge logic din precedentul abordează rețelele de întraajutorare și terminologie juridică. Astfel de rețele au și scop didactic, oferind membrilor diferite posibilități de formare și perfecționare. În anii 80 s-au constituit trei asemenea rețele: grupul de traducere Rx&D (1981) preocupat de terminologia farmaceutică, rețeaua ETS în domeniul sănătății și RTE, rețeaua traducătorilor și traducătoarelor din domeniul educației. Toate aceste rețele sunt foarte apreciate de membrii lor (p. 287) pentru energia cu care urmăresc armonizarea terminologică în domeniile lor, pentru facilitarea schimbului de informații, recomandările de uniformizare terminologică, promovarea normelor care promovează difuzarea informației în domeniu, crearea de dicționare de specialitate și bilingve, publicarea rezultatelor cercetării în reviste de specialitate (în *Mots et Remèdes*, pentru ETS), deschiderea către noi membri pe baza de recomandare etc. (p. 292-295). Recunoscută național și internațional, RTE respectă obiectivele fundamentale inițiale, adaptându-se la schimbările pieței muncii și la realitățile sociale, contribuind astfel la promovarea unei terminologii precise în domeniul educației (p. 303).

Mai mult decât în alte domenii, în domeniul juridic precizia este indispensabilă. Avocatul Joseph-Évariste Prince a jucat un rol considerabil, la fel și L.-J. de La Durantaye, nefiind totuși singurii preocupați de acest subiect. În Canada nu existau, înainte de 1937, semnaleză Jean Delisle, dicționare

juridice bilingve, se utilizau dicționare străine mai vechi. Lacuna a fost remediată de Annie MacDonlad Langstaff, prima femei licențiată în drept (*French-English, English-French Law Dictionary*, 1937), considerată pioniera terminologiei bilingve (p. 305-306). Bilingvismul oficial și bijuridismul canadian au stimulat contactele și schimburile între cele două sisteme juridice, practicarea dreptului și redactarea legilor (p. 307). Programele de cercetare *Juriterm* și *Neolog* — acum două bănci terminologice, comercializate pe cd-rom — au facilitat substanțial activitatea traducătorilor și a terminologilor (p. 310). Jean Delisle arată în concluziile ultimului capitol cum Canada se prezintă ca un paradis al traducătorilor, terminologilor și, nu în ultimul rând, al asociațiilor profesionale, structuri care au permis evoluarea pe baze riguros științifice a activității și recunoașterea internațională unanimă în domeniu .

Mai mult decât un artizanat, o profesie, o tehnică, o artă sau o știință — încheie Delisle (p. 317-321) —, terminologia este o activitate intelectuală axată pe comunicare (p. 317). Bilanțul evoluției terminologiei canadiene, în perioada 1902-2008, a permis relevarea rolului pe care această activitate îl are în definirea identității francofone din Quebec și bilingve din Canada (p. 318). De-a lungul capitolelor, autorul a permis actorilor acestei profesii să ia cuvântul și să scrie prin propriile mărturii pagini din istoria pe care au trăit-o și au construit-o, conștienți de valoarea și competențele ce le sunt recunoscute pe plan internațional.

Arhicunoscut istoric al traducerii, Jean Delisle s-a încumetat și a reușit cu succes să realizeze istoria unei profesii (în Canada). Despre lunga și lenta evoluție a profesiei în Canada și Quebec mai vorbise și Nada Kerpan (1977), dar prin această pledoarie și revalorizare a activității și profesiei de *terminolog*, Jean Delisle devine pionierul oficial al istoriei celor care militează, cu pana și cu realizările în chip de argumente, pentru recunoașterea dreptului socio-profesional al terminologilor. Ne exprimăm asentimentul față de aceasta poziție tranșantă și speranța că lucrarea va trezi și la noi, în rândul celor abilitați, dorința de remedia o carență terminologică și un vid legislativ și de a respecta, astfel, dreptul social al terminologului.

Georgiana LUNGU-BADEA
Universitatea de Vest din Timișoara